

HZ. OSMAN'IN ŞEHADETİNDEN SORUMLU TUTULAN SAHABİLER VE BU OLAYDAN SONRA AKİBETLERİ

Ramazan Önal*

Öz

Bu çalışma, Müslümanların üçüncü halifesi, Hz. Peygamber'in damadı, vahiy kâtibi ve ilk Müslümanlardan olan Hz. Osman'ın şehadetinden sorumlu tutulan kişiler hakkındadır. İslam tarihinde ilk fitne olarak kabul edilen Hz. Osman'ın şehadeti ne yazık ki kimler tarafından gerçekleştirildiği hiçbir zaman tam olarak anlaşılamamıştır. Olayın yaşandığı tarih olan 35/656 yılı bu hadisenin cereyan ettiği muhitte İslam toplumunu sahabe ve tabiin oluşturuyordu. Dolayısıyla Hz. Osman'ın şehadeti olayına adı karışanlar bu iki grubun içinden çıkmış birileriydi. Hatta bazı kaynakların iddiasına göre olayın müsebbipleri ve zanlıları sahabe ve tabiinin öncüleriydi. Hz. Osman, hakkında ileri sürülen bilgilerin ekserisi, olay sonrası ortaya çıkan mezhep ve meşrep saikasıyla taraflı değerlendirmelerden meydana gelmektedir. Bu nedenle güvenilirlik değeri oldukça düşüktür.

Bu araştırmada ana kaynaklar ışığında bu olayda isimleri öne çıkmış olan bazı sahabe ve tabiin hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra hangisinin bu olayla ne kadar bağlantısının olduğu araştırılmış ve bu esef verici hadiseden sonra bunların akıbetlerinin ne olduğu konusu incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu süreçte genel olarak diğer ashabın ve Medine halkının tutumundan bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Osman, Halife, İlk Fitne, Muhasara.

THE COMPANIONS WHO ARE SEEN RESPONSIBLE FOR THE DEATH OF OSMAN THE COMPANION AND WHAT HAPPENED TO ONES WHO PARTICIPATED IN THIS EVENT

Abstract

This article is about the companions who are seen responsible for the death of Osman the companion, who is the third Khalif of Muslims, the son-in-law of the Prophet Muhammad, the clerk of the revelation and one of the first Muslims. Unfortunately, it is still unknown by whom executed the death of Osman the companion, which is accepted as the first unrest in the history of Islam. In the 35th years of hijra when the event was carried out, Islamic society in the place where the event occurred was composed of companions and their successors. Thus, the men who participated in the event of the death of Osman the companion were someone from these two groups. Besides, according to allegations of some sources, the actors of the event were the prominent

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 10.09.2019 Accepted / Kabul Tarihi: 19.12.2019

Doi: 10.26791/sarkiat.617900

* Dr. Öğr. Üyesi. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, ronal@erzincan.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2752-828

companions and the successors. A huge proportion of the information about Osman the companion is composed of the non-objective evaluations generated after the event by virtue of denominational prejudices. For this reason, the reliability rates of them are highly low.

In this research, in the light of the main sources, firstly the sort information about the companions and the successors whom names come forward in the framework of this event will be given. Then, the question of participation rates of them in the event will be answered. After that, the issue of what happened the ones who participated in the event will be examined. Besides, the attitudes of the other companions and the residents of the city of Madina during this process will be included in the final evaluation.

Keywords: Osman the Companion, Khalif, First Unrest, Siege

GİRİŞ

Öncelikle Hz. Osman'ın şehadetine sebep olanların kimlerden oluştuğu hakkında genel bir bilgi vermeye çalışalım. Hz. Osman'ın evini muhasara eden ve onu ölümle tehdit etmek üzere toplanan şahısların kimlerden meydana geldiği sorusuna bizzat Hz. Osman kendisi cevap vermektedir. İbn Kesîr'in Ahmed b. Hanbel'i kaynak göstererek aktardığı rivayete göre Hz. Osman, kendisini muhasara etmek üzere gelenlerin karşısına çıkıp şöyle demiştir: "Hangi sebepten dolayı beni öldüreceksiniz? Oysa ben, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: "Bir insanın kanı ancak üç sebepten biri ile helal olur: Bir adam evlendikten sonra zina ederse recmedilmesi gerekir veya birini kasten öldürürse öldürülmesi gerekir veya İslâm'a girdikten sonra dinden dönerse öldürülmesi gerekir." Allah'a yemin olsun ki ben cahiliye döneminde de Müslüman olduktan sonra da zinaya bulaşmadım. Bir kimseyi de öldürmüş değilim ki onun canına mukabil bana kısas tatbik edilsin. Müslüman olduğumdan beri de dinden dönmüş değilim. Muhakkak ki ben Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in de onun kulu ve Rasûlü olduğuna şahadet ederim."¹ Hz. Osman, muhataplarının Müslüman olduklarını bildiği için onları İslamî hükümlere karşı duyarlı olmaya davet etmiştir. İbn Abdîrabbih'in naklettiği başka bir rivayette ise olay şöyle anlatılmaktadır: "Mısır halkı başlarında Abdurrahman b. Udeys el-Belevî olduğu halde, Basra halkı başlarında Hukeym b. Cebele el-Abdî'nin emrinde Kûfe halkı ise Malik b. Haris el-Eşter liderliğinde Hz. Osman'ın durumuyla ilgili Medine'ye geldiler."² İbn Abdürrabih'in burada zikrettiği liderlerden Abdurrahman b. Udeys sahabe, Hukeym b. Cebele ve el-Eşter ise tabiindedir, el-Eşter aynı zamanda Hz. Ali'nin sağ kolu ve komutanıdır. İbn Sa'd'ın konuyla ilgili naklettiği diğer bir rivayette ise konu daha net bir şekilde ifade edilmiştir. "Allah'ın mübarek kitabı Osman'ın önünde olduğu halde ellerini kaldırarak şöyle dedi: "Ya Rabbi! Mümin kulların beni öldürdüler."³

Bu rivayetler ışığında olayı incelediğimizde Hz. Osman'ı şehit edenlerin mümin oldukları ve hatta bu organizasyonun içinde bir kısım sahabe ve tabiinin de yer aldığı

¹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd (ö. 230/844), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (Beyrut: Daru Sadır, 1966), 3: 67-69; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezi (ö. 241/855), *Müsnedü'İmâm Ahmed b. Hanbel*, Thk. Şuayb el-Arnaût, (Müessesetü'r-Risâle, 2001), 1: 502, (hadis 452); İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986), 10: 291-292.

² İbni Abdurabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdîrabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940), *el-İkidü'l-Ferîd*, (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404), 5: 44.

³ İbn Sa'd, *Tabakat*, 3: 28.

anlaşılmaktadır. Peki, Hz. Osman'ı öldürmek için bir araya gelen bu sahabe ve tabiinin durumu neydi? Bunlara yaklaşımımız nasıl olmalıdır? Çünkü o dönemde sahabeden Hz. Osman'ın katillerini suçlayanlar olduğu kadar bu durum karşısında sessizliğini bozmayanlar en azından taraf tutmayanlar da olmuştur. İşin daha da ilginç yanı bu olayla bağlantısı olduğu iddia edilen sahabeden bir kısmı Hz. Âişe, Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah gibi sahabenin ileri gelenleri olduğu gibi diğer bir kısmı da Rıdvan biatine katılmış kişilerdi. İçlerinden bazıları da daha sonraları Hz. Ali'nin yanında yer alan ve onun önde gelen adamlarından sayılan kişilerdi. Zaten Hz. Osman da kendisini öldürmeye gelenlerin Allah'ın mümin kulları olduklarını açıkça beyan etmiştir.

1. Hz. Osman'ın Şehadetine İsmi Karışan Sahabe, Tabiin ve Bunların Akıbetleri

Hz. Osman'ın şehadetine sebep olanların sahabe ve tabiinden meydana gelen bir topluluğun içinden çıktığını ifade ettikten sonra bu şahısların kimler oldukları, bazı kaynaklarda iddia edildiği gibi olayla ne tür bağlantılarının olduğu, akıbetleri ve onlarla ilgili tespit edebildiğimiz diğer hususları paylaşmaya çalışalım.

1.1. Hz. Osman'ın Şehadetinden Doğrudan Sorumlu Tutulanlar

1.1.1. Amr b. Hamik el-Huzâî

Hz. Osman'ın şehadetine ismi karışanlardan biri olan Amr b. Hamik el-Huzâî, sahabenin büyüklerinden ve daha sonraki olaylarda Hz. Ali'nin tarafında yer alanlardandır. Amr b. Hamik el-Huzâî'nin sahabe olduğunu kaynaklardan öğreniyoruz. Tabakât yazarları, Amr b. Hamik'in tam künyesinin Amr b. Hamik b. Kâhil⁴ b. Habib el-Huzâî olduğunu ve bu zatın ashaptan biri olduğunu bildirmektedirler. Amr bu olaydan sonra Mısır ve Kûfe'de yaşamış hicretin 50. yılında Muâviye döneminde vefat etmiştir.⁵ İbn Hibbân, içinde Amr b. Hamik'in isminin geçtiği olayı bize şöyle nakleder: “Hz. Osman'a suikast düzenlemek için Mısır'dan gelenlerin sayısı 700 kişiydi ve başlarında Abdurrahman b. Udeys el-Belevî, Amr b. Hamik el-Huzâî, Kinâne b. Beşir b. İtâb el-Kindî ve Sudan b. Humrân el-Murâdî vardı. Bu olayda Amr b. Hamik o kadar etkili ki bu topluluğa Amr b. Hamik'in ordusu deniyordu.”⁶

Amr b. Hamik'in Hz. Osman'ı öldürmek üzere toplananların önderlerinden ve Hz. Osman'ı öldürmek üzere evine giren dört kişiden biri olduğu rivayet edilir. Bu olaydan sonra O, ölünceye kadar Hz. Ali tarafında yer almış, Cemel, Sıffin ve Nehrevân savaşlarına katılmıştır. Ayrıca Hucr b. Adî'nin arkadaşlarından ve Ziyâd b. Ebîh'in korkusundan Musul'da saklandığı bir mağarada yılan ısırmasından vefat etmiştir. Öldükten sonra Muâviye'nin adamları tarafından Amr b. Hamik'in yeri tespit edilip başı kesilerek Muâviye'ye sunulmuştur. Kaynaklar bu olayın İslam tarihinde yaşanan ilk baş kesme hadisesi olduğunu aktarırlar.⁷

⁴ Kâhin diyen de olmuştur. İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed b. eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsüdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe*, 1. Baskı, (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 4: 205.

⁵ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *Takribü't-Tehzib*, Thk. Muhammed Avvâme, (Suriye: Daru'r-Raşid, 1986), 420.

⁶ İbn Hibbân, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *es-Sikât*, (Haydarâbâd: Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973), 2: 256.

⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsüdü'l-gâbe*, 4: 205; Mehmet Akbaş, “Ölü Bedenlere Kasdetme Girişimi Olarak İslam Tarihinde İlk Baş Kesme Hadisesinin Ortaya Çıkışı ve Emeviler Döneminde Başları Kesilenler” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/36, (Aralık 2016): 112-127.

1.1.2. Abdurrahman b. Udeys el-Belevî

Hız. Osman'ı şehit eden grubun liderlerinden biri olarak bilinir. Zehebî onun hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “Abdurrahman b. Udeys Ebû Muhammed el-Belevî, sahabeden olup ağaç altında biate (Rıdvân biatine) katlanlardandır. Hadis rivayetleri olan sahabeden olup Mısır'da yaşamıştır. Hız. Osman'a karşı ayaklanmış ve onu öldürmeye teşebbüs etmiştir. Daha sonra Muâviye onu ele geçirip bir grupla birlikte Filistin'de hapsedti. Sonra hapisten kaçtı. Onu Lübnan dağlarında yakalayıp öldürdüler. Yakalandığında kendi katiline “yazıklar olsun sana! Allah'tan kork, kanımı akıtma! Ben ağaç altında biat edenlerdenim” demiş. Onu öldürmeye çalışan şahıs da: “Dağlarda o kadar ağaç var ki” deyip onu öldürmüştü. İbn Yunus bu zatın Mısır'dan gelip Hız. Osman aleyhine isyan edenlerin reisi olduğunu ifade eder. Muhammed b. Yahya ez-Zühlfî onun fitnenin başı olduğunu ve ondan rivayet nakletmenin helal olmadığını, bildirir.⁸

1.1.3. Cehcâh b. Kays el-Gıffârî

İsmi kaynaklarda Cehcah b. Said olarak da kaydedilen bu şahıs, Hız. Osman'a karşı isyan eden ve onun katline destek veren Medineli sahabidir. Bey'atürriğvân'da bulunan sahabeden biridir. Hız. Osman'ın vefatından bir sene sonra ölmüştür. Hız. Osman hutbe okurken elindeki asayı alarak onu halifenin dizine vura vura kıran kişidir. Daha sonra Cehcâh'ın dizinde kangren yarası meydana geldi. Bu asa Hız. Peygamber'in asasıydı.⁹ Ömer b. Şebbe, bu olayı Utbe b. Müslim'den şu şekilde aktarır: “Hız. Osman saç ve sakalına güzel kokular sürmüş ve üzerinde güzel bir elbise olduğu halde son Cuma günü evinden çıkmıştı. Kargaşa ve izdihamdan dolayı minbere çok zor ulaşmış yukarı çıktı. Bunun üzerine insanlar onu taşıladı ve Benî Gıffâr kabilesinden Cehcâh adlı birisi şöyle dedi: “Vallah! Seni Duhan dağına süreceğiz.” –ki bu zat Rıdvân biatine katılanlardandı- Hız. Osman Kûfe, Basra, Şam ve Mısır'dan gelen bütün grupların isteklerini yerine getirip yöneticilerini değiştirmişti.”¹⁰

Kaynakların verdiği bilgiye göre Cehcâh Hız. Osman minberde hutbe okurken bastonu alıp sağ dizinde kırmış, kırılan bastonun kıymığı Cehcâh'ın dizine batmış ve bundan sonra kemik erimesi hastalığına tutularak Hız. Osman'ın şehid edilmesinden birkaç ay sonra vefat etmiştir.¹¹

1.1.4. Amr b. Büdeyl el-Huzâî¹²

Taberanî İbn Abdilber'den aktardığı bilgiye göre bu zat ashabtandır ve Mısır'dan gelenlerden biridir.¹³ Cüheym der ki: “Ben Amr b. Büdeyl el-Huzâî ve Tuceybî'nin (İbn

⁸ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî (ö. 748/1348), *Tarih'l-İslam*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1993), 3: 531-532.

⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1: 365; Zehebî, *Tarihul İslam*, 3: 560-561.

¹⁰ Ömer b. Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876), *Tarihu'l-Medine*, Thk. Fehim Muhammed Şeltût, (Cidde: es-Seyyid Habîb Mahmud Ahmed, 1399), 3: 1111-1114.

¹¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1: 365; Zehebî, *Tarihu'l-İslam*, 3: 560-561; Ali Yardım, “Cehcah el-Gıffârî”, (İstanbul: DİA, 1993), 7: 224.

¹² Bazı kaynaklarda Ebû Amr b. Büdeyl el-Huzâî şeklindedir. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *Tarihu'l-evsat*, Thk. İbrahim Zayid, (Haleb: Daru'l-Vaiy, 1977), 1: 84; İbn Yunus, Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus b. Abdilâ'î es-Sadeffî el-Mısırî (ö. 347/958), *Tarihu İbn Yûnus*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421), 1: 262.

Udeys el-Belavî) Hz. Osman'ın yanına girdiklerini ve bunlardan birinin bir bıçak ile onu bıçakladığını, diğerinin ise kılıç ile vurup onu öldürdüğünü gördüm.”¹⁴ Yine bu zat Hz. Osman'a mektup yazıp onu tövbe etmeye davet edenlerin başıydı.¹⁵ Hz. Osman'ın yanına giren Mısırlı dört isyancıdan biriydi. Olaydan sonra bir grupla birlikte Mısır'a giderken Muâviye'nin gönderdiği adamlar tarafından öldürüldü.¹⁶

1.1.5. Ebü'l-Hasan el-Mâzinî

Asıl ismi Temîm b. Abdiamr'dır. Amr b. Yahya'nin dedesidir. Hz. Ali Irak'a gittiği zaman onu Medine'de görevli olarak bırakmıştı.¹⁷ Bu zat da diğerleri gibi sahabe olup Akabe biatine ve Bedir savaşına katılmıştır.¹⁸ Hz. Osman'a karşı çıkıp onun ölümüne sebep olanlardan biri olarak kabul edilmektedir. İbn Abdilberr'in “*el-İstiab*” isimli eserinde onun hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: “Ebü'l-Hasan el-Mâzinî, sahabedir, Akabe biatine ve Bedir savaşına katıldığı söylenir. Hz. Osman'ın evi muhasara edildiği sırada Zeyd b. Sâbit: “Ey Ensâr topluluğu! Haydi iki defa Allah'a yardımcılar olunuz” diye seslenince Ebü'l-Hasan el-Mazini ona: “Hayır, Vallahi biz sana itaat etmeyeceğiz. Yoksa Allah'ın “Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar” diye bahsettiği grubun durumuna düşeriz, şeklinde karşılık vermişti.”¹⁹ İbn Hacer, bu zatla ilgili nakledilen bütün bilgilere şüpheyle yaklaşmak gerektiğini söyler.²⁰

1.1.6. Niyâr b. İyâd el-Eslemî

İbn Hacer'in Taberî'ye dayanarak verdiği bilgiye göre Niyâr sahabedir.²¹ İbn Kuteybe'nin rivayetine göre Hz. Osman'a ilk darbeyi indirip kanını Mushaf'a akıtan kişi Niyâr'dır.²² Ömer b. Şebbe ise, Niyâr ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir: “Şa'bî, bu zatın Hz. Osman'a ilk darbeyi vuran kişi olduğunu bildirir.”²³ Aynı şekilde Medâinî de Hz. Osman'ın kanını ilk akıtan kişinin Niyâr olduğunu aktarır.²⁴

Ancak, İbn Hacer'in tespitine göre Niyâr, Muhasara esnasında Hz. Osman'la konuştuğu sırada öldürülmüştür. Bu olayda da öldürülen ilk kişi olmuştur. Niyâr, yaşlı bir adamdı.

¹³ İbn Abdilberr, Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İsti'ab fi ma'rifeti'l-ashâb*, (İbn Hacer'in *el-İsâbe*'sinin Beyrut: 1328 tarihli baskısının kenarında), 4: 606, 5781; Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Târîhu'r-rûsul ve'l-mülûk*, (Beyrut: Daru't-Turas, 1387), 4: 369; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4: 499.

¹⁴ Ömer b. Şebbe, *Târîhiu'l-Medine*, 4: 1303.

¹⁵ Taberî, *Tarih*, 4:369.

¹⁶ et-Temîmî, Ebü'l-Arab, Muhammed b. Ahmed b. Temîm et-Temîmî (ö. 333/945), *Kitabü'l-Mihan*, Thk. Ömer Süleymân el-Ukaylî, (Riyad: Daru'l-Ulûm, 1984), s, 130.

¹⁷ Ebü Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038), *Ma'rifetu's-Sahabe*, Thk. Adil b. Yusuf el-Azâî, (Riyad: Daru'l-Vatan, 1998), 1: 457; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 1: 433.

¹⁸ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, (Haydarabad: Daru'l-Maarif'l-Osmaniyye, ts.), 9: 21; İbn Ebî Hâtim, Ebü Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-ta'dil*, (Beyrut: Daru't-Turas'l-Arabî, 1952), 9: 356.

¹⁹ İbn Abdilberr, *el-İsti'ab*, 4: 1632.

²⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'cilü'l-Mefaa*, (Beyrut: Daru'l-Beşâir, 1996), 2: 435.

²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 6: 381.

²² İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *el-Maârif*, Thk. Servet Ukkâşe, İkinci Bası, (Kahire: el-Hey'tü'l-Mısıriyye, 1992), s, 196.

²³ Ömer b. Şebbe, *Târîhu'l-Medine*, 4: 1308.

²⁴ Belâzürî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî (ö. 279/892), *Ensâbü'l-eşraf*, Thk. Süheyl Zekkâr - Riyâz Zerkeli, (Beyrut: 1996), 5: 575.

Ölümüne sebep olan okun kimin tarafından atıldığı tespit edilememiştir.²⁵ İşin ilginç olan durum ise sahabe olarak bilinen Niyâr ile ilgili nakledilen bütün bilgiler çelişkili ve şüphelidir.²⁶

1.1.7. Küreyb b. Ebrehe el-Asbahî veya el-Yahmisî

Rivayetlerde Küreyb b. Ebrehe'nin Hz. Osman'ı öldürmek için toplananlardan biri olduğu nakledilir. Begavî ve İbn Hibbân onun sahabe olduğunu bildirmektedirler.²⁷ İbn Asâkir ise bu zatın sahabe olup olmadığı konusunda şüphe olduğunu söylemektedir.²⁸

Yakut el-Hamevî “Mu'cem el-Buldân” adlı eserinde Küreyb ile ilgili şu bilgilere yer vermektedir: “Muâviye, Muhammed b. Ebû Huzeyfe ve Küreyb b. Ebrehe'yi Hz. Osman'ı öldürme suçundan dolayı hapsetmişti.”²⁹ Daha sonra serbest bırakıldığı anlaşılan Küreyb b. Ebrehe, Emevilerin Mısır valisi Abdülaziz'in mayetinde Mısır'da görev yapmıştır. Hicri 78 yılında da vefat etmiştir.³⁰ Bu olayla alakası olup olmadığı belirsizdir. Zira başta Muâviye olmak üzere Emevi yöneticileri Hz. Osman'ın olayına adı karışanları kolay affetmemişlerdir. Ancak Küreyb'in, vazifesi hakkında bilgi verilmesi de Emevi yönetimi tarafından Mısır'da istihdam edildiği bildirilmiştir.³¹

1.2. Hz. Osman'ın Şehadetinden Dolaylı Olarak Sorumlu Tutulanlar

1.2.1. Zübeyr b. Avvâm

Hz. Osman'ın aleyhinde olduğu iddia edilen Zübeyr b. Avvâm daha sonra da onun kanını dava eden biri olmuştur. İbn Hacer “Fethu'l-bârî” adlı eserinde Zübeyr b. Avvâm hakkında şöyle bir bilgiyi nakleder: “Mutrif b. Abdullah b. Şakir şöyle dedi: Biz Cemel savaşında Zübeyr'e: “Ey Ebû Abdullah, size ne oldu? Öldürülen halifeyi zayi' ettiniz, sonra kanını istemeye geldiniz” dedik de Zübeyr: “Biz Allah Resulü zamanında -Bir de öyle bir fitneden sakının ki; içinizden yalnız zulmedenlere erişmekle kalmaz.”³² ayetini okur fakat kendimizin bu ayetin hükmü altına gireceğimizi hiç sanmazdık. Sonunda bize olanlar oldu”³³ karşılığını verdi. Zübeyr b. Avvâm'ın, Medine'deki atmosferden etkilenerek diğer bazı sahabe gibi Hz. Osman'ın aleyhinde birtakım faaliyetler içine girmiş olduğu iddia edilmekle birlikte muhasara sürecinde ona destek olmaya çalıştığı görülmektedir.

Kaynaklarda Zübeyr b. Avvâm'ın, Hz. Osman'a uygun gördüğü takdirde onun için savaşabileceğini bildirmiştir. Ancak Hz. Osman bunu kabul etmemiştir.³⁴ Zübeyr b. el-Avvâm'ın olayın içinde yer aldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Ancak Medine'nin

²⁵ İbn Hacer el-Askalani, *el-İsâbe*, 6: 381.

²⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 5: 575.

²⁷ Beğavî, Ebû'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzûbân el-Beğavî (ö. 317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe*, Thk. Muhammed el-Emîn, (Kuveyt: Mektebetü Dari'l-Beyân, 2000), 5: 163. İbn Hibbân, *es-Sikat*, (Haydarabad: Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniye, 1973), 3: 357.

²⁸ İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 571/1176)

Târihu Dımaşk, Thk. Amr b. Garame el-Ömerî, (Daru'l-Fikr, 1995), 50: 112.

²⁹ Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229),

Mu'cem el-Buldân, (Beyrut: Daru Sadır, 1995), 2:158 İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 66: 287.

³⁰ İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 50: 116.

³¹ Küreyb'in, dolaşırken her zaman etrafında kalabalık kitlelerin bulunduğu ve bu yüzden eleştirildiği ifade edilmektedir. Bkn. İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 50: 116.

³² Enfâl, 8/25.

³³ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379), 13: 4; İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 18: 405.

³⁴ İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 50: 112.

genel atmosferinden etkilenip çoğunluk gibi muhalif olduğu için kaynaklarda onun da adı isyancılarla beraber zikredilmektedir. Aynı şekilde oğlu Abdullah b. Zübeyr de Hz. Osman'a evinin etrafını saranlarla mücadele etmesinin meşru hakkı olduğunu öne sürse de Hz. Osman bunu kabul etmemiştir. Sadece evini korumalarını talep etmiş ve bu konuda Abdullah b. Zübeyr'e itaat edilmesini tavsiye etmiştir.³⁵ Bu dönemi ve olayları bir bütün olarak göz önünde tuttuğumuzda Hz. Zübeyr'in Hz. Osman'ın katline taraf olacak bir tutumunun bulunmadığı görülecektir. Nitekim Hz. Osman'ın katli ile itham edilen Zübeyr b. Avvâm'ın Hz. Osman'ın katillerini bulup cezalandırmak için mücadele ederken vefat etmiş olmasıdır.

Zübeyr b. Avvâm, Cemel vakasında Ömer b. Cürmuz tarafından Vâdi's-Sibâ' denilen yerde öldürülmüş ve burada defnedilmiştir. Haber, Hz. Ali'ye ulaşınca bu durumdan memnun kalmadığını ifade etmiş ve onu öldürenin cehennemlik olduğunu bildirmiştir. Zübeyr vefat ettiği sırada 64 yaşındaydı.³⁶

1.2.2. Talha b. Ubeydullah

Bazı rivayetler, Talha'nın asilerle beraber bizzat muhasaraya iştirak ettiğini kaydedetseler de onun bu konuda ısrarcı davranmadığı ve Hz. Osman'ın uyarılarından etkilenerek mesafeli durduğu bildirilmiştir.³⁷ Bazı kaynaklara göre Medine'ye hicretten sonra Talha ile Hz. Osman kardeş ilan edilmiştir.³⁸ Talha b. Ubeydullah'ın da Zübeyr b. Avvâm gibi önceden Hz. Osman'ın aleyhtarı olduğu daha sonra onun kanını aradığı iddia edilmiştir. Mervân b. Hakem'in Cemel savaşında aynı safta olmalarına rağmen Talha'yı bir okla öldürdüğü ileri sürülmüştür. Bu iddia ilk bakışta tutarsız gibi gözükse de Ehl-i Sünnet nezdinde makbul olan önemli iki kaynakta yer alması dikkate şayan olmuştur. "el-Müstedrek"³⁹te yer alan bir rivayette şu bilgiler yer almaktadır: "Akraş dedi ki, biz Talha ile birlikte Ali'ye karşı savaşıyorduk, Mervân da bizimle birlikte idi. Mervân ona baktı ve "bugünden sonra intikamımı istemeyeceğim" diyerek bir ok ile onu (Talha'yı) öldürdü.³⁹ İbn Hacer ise bu konuda el-Beğavî'den şöyle bir rivayet aktarır: Carud b. Ebî Sebra şöyle der: Cemel harbi günü, Mervân b. Hakem Talha'ya baktı ve: "Bu günden sonra artık intikamımı istemeyeceğim" diyerek Talha'ya bir ok atıp onu öldürdü. Yakub b. Süfyân sahih senetle Kays b. Ebî Hâzim'den nakleder: Ben Mervân'ın, Talha'ya ok attığı gün onu gördüm, ok Talha'nın dizine saplandı ve Talha ölünceye kadar kanı akmaya devam etti.⁴⁰ Denilebilir ki bu iddia Hz. Ali'nin sorumluluğunu azaltmaya ve Mervân'ı karalamaya dönük bir çabadır. Ancak bu iyi niet de Talha b. Ubeydullah hakkındaki şüpheleri büsbütün ortadan kaldırmaya yeterli değildir.

Kaynakların verdiği bilgiye göre Talha b. Ubeydullah, Cemel harbi sırasında Hz. Osman'a karşı yaptığı haksızlığı itiraf etmiş ve bu hatasına mukabil Allah'tan canını

³⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 70.

³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya b. Ahmed b. Muhammed b. Bekr el-Eş'arî el-Malikî el-Endelüsî (ö. 741/1340), *el-Temhîd ve'l-beyân fî makteli eş-şehid Osman*, (Dûha: Daru's-Sekâfe, 1405), 1: 222-223.

³⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 4: 196.

³⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3:68

³⁹ Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014) *el-Müstedrek*, Thk. Mustafa Abdülkadir Ata, (Beyrut: Darülkütübî'l-İlmiyye, 1990), 3: 417-418, hadis no: 5589.

⁴⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*,3: 432, ravi 4270.

almasını talep etmiştir. Cemel harbinde Hz. Osman'ın kanı için mücadele ederken öldürülmüştür. Talha öldüğü sırada 62 veya 64 yaşındaydı.⁴¹

1.2.3. Amr b. el-Âs

Hz. Osman'ın kanını aramış ve Muâviye tarafında Hz. Ali'ye karşı savaşmıştır. Ancak kendisinin Hz. Osman'ın aşırı muhaliflerinden biri olduğu iddia edilmiştir.

İbnü'l-Esîr Amr b. el-Âs ile ilgili "el-Kamil fit-Tarih" isimli eserinde şu bilgilere yer vermektedir: Hutbe esnasında mescidin bir kenarında oturan Amr b. el-Âs "Allah'tan kork ey Osman! Sen bir sürü günah yüklendin, biz de seninle birlikte o günahları yüklendik. Allah'a tövbe et ve Allah'a dön" diye seslenince, Osman dedi ki: "Demek sen buradasın ha ey Nâbiğâ'nın oğlu! Seni görevden aldığım günden beri kaşınıp duruyorsun. Senin cübben bitlerle doludur." Fakat mescidin öbür tarafından bir ses daha: "Allah'a tövbe et" diye bağırınca Osman ellerini kaldırıp: "Allah'ım, ben sana ilk tövbe edenlerden biriyim!" dedi. Amr b. el-Âs bu olaydan sonra Filistin'deki yerine çekip gitti. O, şöyle derdi: "Vallahi dağ başlarında gördüğüm çobanlara varıncaya kadar herkesi Osman'ın aleyhinde kışkırtıp duruyordum. Sonra Hz. Ali, Talha ve Zübeyr'e uğrayarak onları Osman'ın aleyhinde kışkırtıyordum." Amr, Filistin'deki köşkünde oğulları Muhammed ve Abdullah ile birlikte otururken Seleme b. Ravh el-Cüzâmî de yanlarında bulunduğu bir sırada Medine'den bir atlının gelip kendilerine uğradığını görürler. Amr b. el-Âs ona Osman'ın durumunu sorunca şu anda isyancılar tarafından muhasara altına alındığını söyler. Amr ona şöyle der: "Bana Ebû Abdullah derler. Dağlama şişi daha ateşin içinde iken deve yellemeye başlar." Daha sonra Medine'den bir başka adam gelip geçerken ona durumu sorduğunda Osman'ın öldürüldüğü haberini verir. Amr şöyle der: "Bana Ebû Abdullah derler. Eğer ben bir yarayı kaşıyacak olursam mutlaka onu azdırırım." Seleme b. Ravh ona şöyle der: "Ey Kureyşliler! Sizinle Araplar arasında bir kapı vardı, onu da vurup kırdınız." Amr ona cevaben: "Biz hakkı batılın kenarından sıyırıp çıkarmayı istedik ki insanlar tümüyle hak içinde olsunlar"⁴² dedi.

Amr b. el-Âs'ın hakkında öne sürülen bütün bu iddialara rağmen Hz. Osman'ın vefat ettiği güne kadar Amr'ın ona danışmanlık yaptığı ve Hz. Osman'ın onun yönlendirmeleriyle hareket ettiği rivayet edilir.⁴³ Nitekim Amr, Hz. Osman tarafından azl edilmiş bir vali olduğu halde yapılan valiler toplantısına çağrılmış ve kendisinden görüş ve öneriler talep edilmiştir.⁴⁴ Ayrıca Hz. Osman'ın vefatından sonra ne Muâviye ne de Emevî ailesinden herhangi bir yönetici tarafından ona bu konuda hesap sorulmuş değildir. Dolayısıyla Amr b. el-Âs Hz. Osman'a muhalif olsa da bu olaydaki rolü kesin olarak bilinmemektedir.

Amr b. el-Âs, Muâviye ile yaptığı bir antlaşma gereği hicretin 39. senesinin sonlarına doğru Mısır'a vali olarak atanmış ve burada iki veya üç sene kadar valilik yaptıktan sonra vefat etmiştir.⁴⁵

1.2.4. Âişe bint Ebî Bekir

⁴¹ el-Endelusî, *Temhîd*, 1:219.

⁴² İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fit-Tarih*, Thk. Ömer Abdüsselam, (Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî,1997), 2: 533.

⁴³ Muhammed Rızâ, Usmân b. Affân zû'n-nureyn (eş-Şamile), s. 197.

⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi târîh*, 3: 161.

⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabakat*, 4: 258.

Hz. Osman'ın aleyhine halkı kışkırttığı iddia edilenlerden biri de Hz. Âişe'dir. Bazı rivayetlere göre Hz. Âişe, Hz. Osman'ın aleyhine faaliyetlerde bulunmuş ancak eskiden beri araları iyi olmayan Hz. Ali'nin halife olduğunu öğrenince bundan sonra Hz. Osman'ın kanını aramaya başlamıştır.⁴⁶

İbnü'l-Esîr, konuyla ilgili şu bilgileri nakletmektedir. Diğerlerinin Mekke'de toplanmalarının sebebine gelince, Hz. Osman'ın muhasara edildiği günlerde Hz. Âişe Mekke'ye çıkıp gider. Hac mevsimi bittikten sonra Medine'ye dönerken "Şerif" denilen yerde Beni Leys'ten, yani kendi dayılarından Ubeyd b. Selime adında birisiyle karşılaşır. Bu şahıs Ümmü Külab'ın oğlu idi. Âişe: "Neler oldu Medine'de?" diye sorunca Ubeyd: "Osman öldürüldü" diye cevap verir. Âişe: "Peki ondan sonra ne yaptılar?" diye sorar, Ubeyd bu soruya: "Hz. Ali'ye bey'at etmek üzere birleştiler" diye cevap verir. Hz. Âişe bunun üzerine: "Senin bu bahsettiğin adama bey'at edileceğine keşke gökyüzü yerin üzerine çöküp düşseydi. Beni geri çeviriniz, geri çeviriniz." der ve Mekke'ye geri döner. Hz. Âişe şöyle diyordu: "Vallahi Osman mazlum olarak katledildi ve ben onun kanını mutlaka arayacağım." Ubeyd ona: "Neden kanını arıyorsun? İlk defa Osman'ın yanlış uygulamalara giriştiğini ve yoldan inhiraf ettiğini söyleyen ve "Şu Nasel'i öldürünüz, o kafir oldu" diyen sen değil miydin?" diye sorunca Hz. Âişe: "Onlar Osman'ın tövbe etmesini istediler, o da tövbe etti. Fakat arkasından dönüp öldürdüler. Ben bunları söylemişim, onlar da aynı şeyleri söylemişlerdi. Ancak benim sonradan söylediğim sözlerim ilk defa söylediklerimden daha doğru ve hayırlıdır." diye karşılık vermiştir.⁴⁷

Hz. Osman muhasara altında iken Eşter gelip Ey Müminlerin annesi bu adam (Hz. Osman) hakkında ne düşünürsün demesi üzerine Hz. Âişe Müslümanların kanını akıtmayı, imamlarını öldürmeyi ve haramlarını helal kılmayı sana emretmekten Allah'a sığınırım dedi. Eşter ona: "Hz. Osman'a karşı isyan etmemiz için bize mektup yazdınız. Şimdi savaş vuku bulunca bizi menetmeye başladınız"⁴⁸ dedi. Aslında bu ve buna benzer iddiaların büyük bir kısmının aslı, esaslı bulunmamaktadır. Ayrıca Hz. Âişe, Hz. Ali ve Hz. Talha b. Ubeydullah'a nispet edilen "Hz. Osman'a karşı halkı isyana davet etme ve tahrik" mektuplarının kendilerine ait olmadığı ve bu yazışmaların bizzat onlar tarafından reddedildiği bildirilmektedir.⁴⁹

Rivayetleri tetkik ettiğimizde Hz. Âişe'nin de diğer bazı sahabe gibi Medine'deki bu atmosferden etkilenecek Hz. Osman'a karşı bir tavır sergilediği görülmektedir. Ancak malum organizasyonların içinde yer alması, Hz. Osman'ın katli için planlar yapması gibi girişimleri söz konusu olmamıştır. Bu olaydan sonra da ne Muâviye tarafından ne de Mervân gibi olayın şahitlerinden olan hiç kimse tarafından ona yönelik bir suçlama

⁴⁶ Hz. Âişe'nin, bu tavrı Osman'ın öldürülmesine kadar devam etmiştir. Rivayete göre Mervân ve Abdurrahman b. Attab hacca gitmek isteyen Hz. Âişe'den kalması için ricada bulunmuşlar ancak o kabul etmemiş hatta Mervân'ın onun bu tavrını eleştirmesi üzerine "Onu denize atmak isterdim ... " diyerek muhalif tavrını sürdürmüştür. Bkz. Belâzürî, 6: 192-193; İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfi el-Ahbârî, (ö.320/922), *Kitabü'l-fütûh*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986),1: 420. Bir diğer nakilde ise Hz. Âişe'nin İbn Abbas'ı uyarması konu edilmektedir. Buna göre o, İbn Abbas'a: "Ey İbn Abbâs, Allah sana akıl anlayış vermiştir. Sakın insanları bu tağiyyeden engelleme" demiştir. Bkz., Belâzürî, *Ensâb*, 6: 193; İbn A'sem, 1: 420.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *el Kâmil fi târîh*, 3: 100.

⁴⁸ Belâzürî, *Ensâb*, 5: 596.

⁴⁹ İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medîne*, 4: 1225; İbnü'l-Esîr, 3: 68; İbn Kesîr, İmadüddin Ebi'l-Fida İsmail b. Ömer (774/1372), *el-Bidaye ve'n-nihâye*, (Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, ts) 7: 173.

yapılmamıştır. Şayet Hz. Âişe'nin böyle bir durumu olmuş olsaydı Hz. Osman'ın kanını dava edenler tarafından bu mesele mutlaka dillendirilirdi.

“Aslında Hz. Osman'ı tenkit edenlerin başında Hz. Aişe geliyordu. Hatta bir seferinde eline aldığı Hz. Peygamber'in gömleğini Osman'a doğru uzatarak “Peygamberin elbisesi eskimedi, ancak onun sünnetini ne çabuk terk ettiniz” dediği ve bu dönemde iktidara yönelttiği sert söylemlerinden dolayı Peygamber eşlerine ayrılan ödeneğinin kesildiği söylenir. Bundan dolayı onun şimdi meydanlara çıkıp Hz. Osman'ın hakkını talep etmesi genel itibarıyla bir çelişki olarak görülmüş ve bu davranışı anlaşılmasız bulunmuştur. Doğrusu Hz. Aişe'nin tutumunda bir çelişki olmadığı gibi ortada anlaşılmayacak bir husus da yoktur. Zira rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla onun çabası ve tek derdi adaletin tesisidir. Dün Osman'ı eleştirdiği halde bugün onu savunmasını bir çelişki olarak değerlendiren bazı şahıslara “Size vurulan kırbaça da, Osman'a vurulan kılıca da kızarım” şeklinde tavrını ortaya koymuştur. Daha sonraları Muaviye döneminde, en ateşli Ali taraftarlarından birisi sayılan Hucr b. Adî'nin idam edilmesine üst perdede tepki gösteren de odur. Hem Hz. Peygamber'in gözde hanımı olması, hem de ilk halife Hz. Ebu Bekir'in kızı olması hasebiyle böyle bir sorumluluğu kendinde görüyordu. “Müminlerin Annesi” sıfatıyla Müslümanların sıkıntılarını dert edinmiş ve meselenin çözümü noktasında elini taşın altına koymuştur. Nitekim bu süreçte yaptığı konuşmalara bakıldığında annelik sıfatını sıklıkla dile getirdiği görülür.”⁵⁰

Hz. Âişe, vefat ettiği tarihe kadar bütün ashab nezdindeki saygınlığını muhafaza etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Onun geleceğiyle ilgili daha açık ve olumlu birtakım vaatlerde bulunması⁵¹ Müslümanların daha dikkatli yorum yapmalarına sebep olmuştur. Hz. Âişe, 17 Ramazan 58'de (678) kendi eceliyle vefat etmiştir.⁵²

1.2.5. Muhammed b. Ebî Huzeyfe

Muhammed b. Ebî Huzeyfe b. Utbe b. Rebiâ b. Abdişems b. Abdimenâf (ö. 36/657). Habeşistan'da dünyaya geldi. Babası Ebû Huzeyfe ilk Müslümanlardandır.

Muhammed b. Ebî Huzeyfe, yaşı küçük ashabtandır. Babası Ebû Huzeyfe, 12 (633) yılında Yemâme savaşında şehid olunca Hz. Osman'ın himayesinde büyümüş ve onun tarafından Mısır'a gönderilmişti. Abdullah b. Sa'd yüzünden veya kendisine idarî görev verilmediği için Hz. Osman'a karşı muhalefet etmişti.⁵³ Bu sebepten Abdullah b. Sa'd, onu Mısır'da hapsedmişti. Fakat bir süre sonra Muhammed b. Talha'nın araya girmesiyle serbest bırakılmıştı. Hz. Peygamber'in eşlerinin dilinden Mısır halkına mektuplar yazıp halkı Hz. Osman'a karşı kıskırttığı rivayet edilir.⁵⁴

Hz. Osman'a karşı isyan etmek üzere Abdurrahman b. Udeys el-Belevî kumandasında Mısır'dan Medine'ye gelen 600 kişilik grubun Muhammed b. Ebî Huzeyfe'nin teşvikiyle yola çıktığı söylenir. Muhammed b. Ebî Huzeyfe bir ara Mısır'da vali vekilini görevden uzaklaştırıp yönetime el koydu. Bütün bunlara rağmen Hz. Osman'ın şehid edilmesi sırasında Muhammed b. Ebî Huzeyfe, halifenin ölümünden sonra olaydan kendisinin sorumlu olmadığını söylemiştir. Hz. Osman taraftarları Muâviye b. Hudeyc'in başkanlığında Muhammed b. Ebû Huzeyfe'ye karşı harekete geçip askerlerini yenmişlerdir. Mısır'a gidip Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırmak isteyen

⁵⁰ Hüseyin Güneş, “Cemel Vakası”, *DerinTarih, Özel Sayı*: 14, Nisan 2019, s. 152-157.

⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakat*, 8: 66, 67.

⁵² İbn Sa'd, *Tabakat*, 8: 77.

⁵³ Belâzürî, *Ensâb*, 5: 50; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 5: 82.

⁵⁴ İbn Abdilber, *el-İstiâb*, 3: 1369-1373.

Muâviye b. Ebî Süfyân, Muhammed b. Ebî Huzeyfe'yi Lüdd'e hapsedti ve kendisi Dimaşk'a döndü. Hapisten kaçan Muhammed ve arkadaşları Havran'da Muâviye'nin adamları tarafından Zilhicce 36 (Haziran 657) tarihinde yakalanıp öldürüldü.⁵⁵

Bunların dışında sahabe olup olmadıkları kesin olarak tespit edilemeyen başka isimlerden bahsedilir. Avf b. Avf, Fâkihe b. Velîd b. Muğîre ve Zürâre b. Cervel bunlardan bazılarıdır.⁵⁶ Bazı kaynaklarda muhasara sırasında Adî b. Hâtîm'in ve Râfi' b. Malik el-Ensârî'nin de isyancılara destek verdikleri iddia edilmiştir.⁵⁷

2. Hz. Osman'ın Öldürülmesinde Diğer Sahabenin Rolü

Bazı grup ya da kaynaklar, özellikle muhaliflerin rivayetlerinden yola çıkarak Hz. Osman'ın şehadetini planlayanların birinci derecede sahabe olduklarını hatta bunların başlarında Hz. Âişe'nin geldiğini, onun, Hz. Osman hakkında: "Öldürün şu Na'sel'i çünkü o kâfir olmuştur" dediğini iddia etmişlerdir. Aynı şekilde Talha, Zübeyr ve daha birçok meşhur sahabe ve tabiin Hz. Osman'ı hilafeti bırakmaya zorlamak için evini kuşatma altına almış, su içmesine bile engel olmuşlardır. Bazı tarih kaynakları, Hz. Osman'ın cenazesinin Müslüman mezarlığına defnedilmesine engel olanların da sahabe olduğunu ve bu yüzden cenazesi yıkanmadan, kefenlenmeden "Huşşükevkeb"de defnedildiğini aktarmışlardır.⁵⁸

Öncelikle Müslümanların bir bütün olarak böyle bir hadisenin içinde yer almaları mümkün olmadığı gibi ekseriyet olarak da buna razı olmaları mümkün değildir. Zira Müslümanların ekseriyeti zaten Medine'de değildi. Şam, Mısır, Horasan, Kûfe, Basra, Yemen, Mekke ve diğer İslam beldelerinde daha fazla Müslüman nüfusu bulunmaktaydı. Dolayısıyla Müslümanlar, Hz. Osman'ı öldürme konusunda ittifak halinde değillerdi.⁵⁹ Ayrıca Sahabenin büyüklerinden hiçbiri bu olaya katılmamıştır. Bu konuda eleştirilen Hz. Ali de her zaman yemin edip şöyle demiştir: "Hz. Osman'ı ben öldürmedim. Öldürülmesine yardımcı da olmadım."⁶⁰ Bu konuda belki de söylenebilecek nihai söz şöyle olabilir: Bu olayda sahabenin birtakım ihmalleri vardı ve Hz. Osman'a yeterince yardımcı olamadılar. Muhtemelen olayın bu noktaya varacağını da tahmin edemediler.⁶¹

Sahabenin büyükleri, şartların el verdiği nispette Hz. Osman'ı müdafaa etmeye çalışmışlardır. Katillerinin yakalanması için Hz. Ali ile mücadele edilmiş fakat Hz. Ali her zaman onun öldürülmesine taraftar olmadığını dile getirmiştir.⁶² Hz. Ali, Hz. Osman'ın kanından berî olduğunu ve böyle bir olaya hiçbir şart altında taraf olmadığını Allah'a sığınarak ifade etmiştir. Kaynaklarda Hz. Ali'nin de diğer bazı sahabe gibi Hz. Osman'ı müdafaa etmek üzere kendisinden izin talep ettiği fakat Hz. Osman, kendisi

⁵⁵ Taberî, *Târîh*, 5: 105-106.

⁵⁶ İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933), *el-İştikâk*, (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1991), 440; İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 334.

⁵⁷ Olayda ismi geçen Rafî' b. Malik Uhud savaşında şehit olmuş bir sahabedir. Dolayısıyla burada bir tutarsızlık söz konusudur. Geniş bilgi için bkz: *Üsdü'l-gâbe*, 2: 45.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, *el Kâmil fi târih*, 3: 100.

⁵⁹ İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328), *Minhâcü's-Sünne*, Thk. Muhammed Reşad Salim, (Medine: Camiatu'l-İmam Muhammed, 1986), 4: 323.

⁶⁰ İbn Şebe, *Târîhu'l-Medine*, 2: 276.

⁶¹ İhsan Süreyya Sırma, *Müslümanların Tarihi*, (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 3: 203-204.

⁶² İbn Şebe *Târîhu'l-Medine*, 2:276.

için kimsenin kanının akıtılmasını istemediğini ona bildirmiştir.⁶³ Hz. Osman, muhasara altındayken Hz. Ali'yi çağırış fakat o geldiği halde Hz. Osman'ın yanına girememiştir. Sarığını açıp şöyle demiştir: “Allah'ın onun öldürülmesine razı değilim ve bunun yapılmasını istemiyorum.”⁶⁴ Fitne olayları sürecinde konumdan dolayı insanlar gelip Hz. Ali'ye şikâyetle bulunmuşlardı. Mervân ise bu durumu Hz. Osman'a Hz. Ali'nin hilafette gözü olduğu şeklinde yansıtmıştı.⁶⁵

Sahabe çocuklarından Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, onun için mücadele etmek üzere silahlarını kuşanıp Hz. Osman'ın evine girmişlerdir. Fakat Hz. Osman, onlara evlerine gidip silahlarını bırakmalarını ve evlerinden çıkmamalarını tavsiye etmiştir.⁶⁶ Hz. Osman şehid edildiği zaman Kureyş gençlerinden Hz. Hasan, Abdullah b. Zübeyr, Muhammed b. Hatıb ve Mervân ile birlikte kanlar içinde kalmış bir vaziyette onu savunmuşlardır.⁶⁷

Muhasara zamanında Ebû Katâde el-Ensârî ensârdan bir arkadaşıyla hacca gitmek için izin almak üzere Hz. Osman'ın yanına girmişlerdi. Sıkıntıların devam etmesi halinde ne yapmaları gerektiğini sorduklarında Hz. Osman, şartlar ne olursa olsun ısrarla cemaatten ayrılmamalarını tavsiye etmiştir. Aynı şekilde Hz. Hasan'ın, Hz. Osman'a her konuda emrinde olduğunu bildirmesi üzerine Hz. Osman ona: “Yeğenim! Allah, emrini yerine getirene kadar dön ve evinde otur. Kan dökmeye ihtiyacım yoktur” demiştir.⁶⁸ Abdullah b. Zübeyr Hz. Osman'a: “Çık onlarla savaş zira Allah'ın, daha az sayıda olanlarla yardım ettiği kimseler vardır” demiş fakat Hz. Osman, bunu kabul etmemiştir.⁶⁹ Zeyd b. Sâbit, Ensâr'ın yardıma hazır olduklarını söylemesi üzerine ise Hz. Osman savaş varsa ben yokum demiştir.⁷⁰ Hz. Osman'ın aleyhtarı olduğu iddia edilen İbn Mes'ud da, “bu olaya şahitlik etmem, onu ben öldürmedim ve ölümüne de razı değilim,⁷¹ Hz. Osman'a isabet etsin veya etmesin ona bir ok atmam karşılığında bana Uhud dağı kadar altın verilse yine razı olmam”⁷² demiştir. İbn Abbas ise “o gün Hz. Osman'ın yanında ölmeyi tercih ederdim” diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.⁷³

Ayrıca Şia rivayetlerinde bile Hz. Ali, Hz. Zübeyr ve Hz. Talha gibi sahabe büyüklerinin Hz. Osman'ı müdafaa etmek üzere çocuklarını gönderdikleri, onlar da ellerinden geldiği kadar Hz. Osman'ı mahsur olduğu evinde müdafaa ettikleri bildirilmektedir.⁷⁴

Bu olaydan sonra ashaptan Semure b. Cündeb şöyle demiştir: “İslam sağlam bir kalenin içindeydi. Hz. Osman'ı öldürmekle o kalede öyle bir delik açtılar ki kıyamete kadar onu

⁶³ Belâzürî, *Ensâb*, 4: 224.

⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3:68

⁶⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 5: 551, 554

⁶⁶ Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55), *Tarihu Halîfe b. Hayyât*, Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1397), 174.

⁶⁷ İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 3:1064.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezi (ö. 241/855), *Fedâilü's-Sahabe*, Thk. Vasiyullah Muhammed Abbâs, (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1983), 1:464.

⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-'Absî el-Kûfî (ö. 235/849), *Musannef*, “*Kitabu'l-Megâzî*”, Thk. Muhammed Avvâme, (Cidde: Daru'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslâmîye, 2006), 7:442

⁷⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, “*Kitabu'l-Megâzî*”, 7: 442.

⁷¹ İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 39: 479

⁷² İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, “*Kitabü'l-Fedâil*”, 6: 364.

⁷³ İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 39: 219.

⁷⁴ Mes'udî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyin b. Alî el-Mes'udî el-Hüzelî (ö. 345/956), *Murûcu'z-zeheb*, Thk. Kasım eş-Şumai er-Rufai, (Beyrut: 1989) 2: 444,445.

kapatamazlar. Halifelik Medine ehline aitti. Hz. Osman'ı öldürmekle hilafeti bir daha dönmek üzere Medine'den çıkardılar.⁷⁵

Bilindiği gibi Hz. Osman'ın ve Hz. Hüseyin'in ölümünden sonra mezhep ve meşrep saikasıyla birçok yalan ve iftiralar uydurulmuş ve bu işlere bir kısım önemli insanların isimleri de dâhil edilmiştir. Hz. Osman ve Hz. Ali adına çeşitli yalanlar ortaya atılmıştır. Özellikle Hz. Osman'ın ölümünden sonra büyük yalanlar ve iftiralar ortaya atılmıştır.⁷⁶

3. Hz. Osman'ın Şahadetine Fiilen Katılanlar

Hz. Osman'ın katilleri, Medine'ye gelip evini muhasara eden ve İslam toplumunun bölünmesine sebep olan bir gruptur. Sayıları ve kim oldukları tam olarak bilinmemekle birlikte aralarından önderleri ve fikir babaları oldukları iddia edilen ve Hz. Osman'ın öldürülmesinden doğrudan sorumlu tutulan birkaç kişinin ismi öne çıkmıştır. Bunlar Gâfikî b. Harb el-Mısrî, Kinâne b. Bişr et-Tücyîbî ki bu iki şahsın Hz. Osman'ı öldürme olayına fiilen katıldıkları söylenir. Bizzat iştirak eden diğer isimler ise Amr b. Hamik el-Huzâî, Sudân b. Humran, Amr b. Büdeyl ve Eşter en-Nehaî'dir. Niyâr b. İyâz'ın Hz. Osman'ın kanını akıtan ilk kişi olduğu iddiası ise tartışılmıştır.⁷⁷ Ayrıca daha farklı isimlerden de bahsedilmekle beraber Hz. Osman'ın evinin içine giren diğer şahısların Ruman el-Yemânî ve Hz. Ebû Bekr'in oğlu Muhammed b. Ebî Bekr olduğu bildirilir. Ancak Hz. Osman'ın öldürülmesinden sorumlu tutulan Muhammed b. Ebî Bekir Hz. Osman'ın yanına girdiğini kabul etmiş fakat öldürme işine karışmadığını ifade etmiştir.⁷⁸ Bazı kaynaklarda muhasara sırasında Adî b. Hâtim'in de "onu öldürün çünkü o haksızdır" dediği, Rafî' b. Malik el-Ensârî'nin ise evinin bir tarafını ateşe vererek isyancılara destek verdiği bildirilir.⁷⁹ Ayrıca ilk muhasara sırasında Ammâr b. Yâsir, Rifaa b. Râfi', Haccâc b. Guzeyye ve Âmir b. Bükeyr gibi bazı sahabi de gelen isyancıların arasına karışmıştı.⁸⁰

İbn Sa'd'ın konuyla ilgili aktardığı bir bilgi ise şu şekildedir: Mısır'dan gelip Hz. Osman'ı muhasara edenlerin sayısı altı yüz kişiydi. Başlarında Abdurrahman b. Udays el-Belevî, Kinâne b. Bişr el-Kindî, Amr b. el-Hamik el-Huzâî vardı. Kûfe'den gelenler iki yüz kişiydi. Başlarında Malikü'l-Eşter en-Nehaî vardı. Basra'dan gelenler yüz kişiydi. Başlarında Hukeym b. Cebele el-Abdî vardı. Kötülükte tek vücut gibiydiler. Bir kısım insanlar da onlara katılmıştı. Resulullah'ın ashâbı fitne korkusuyla uzak duruyordu. İşin Hz. Osman'ın ölümüyle sonuçlanacağını tahmin etmiyorlardı. Hz. Osman'ın öldürülmesinden dolayı pişman oldular. Yemin ederim eğer onlar fitnecilerin yüzüne toprak atsalardı fitneciler kaçmak zorunda kalacaklardı. Fakat fitneciler yardım gelmeden acele edip işi bitirmek istediler.⁸¹

Bu süreçte ashâbın da birtakım sebeplerden dolayı Hz. Osman'a karşı küskünlüğü vardı. Ayrıca isyancıların Medine'de kendilerine destek olarak gördüğü önemli potansiyel bir güç vardı. Hüzeyl ve Benû Zühre, İbn Mes'ud'un durumundan dolayı Hz. Osman'a

⁷⁵ İbn Asâkir, *Tarihu Dımaşk*, 39: 483.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ*, Thk. Abdurrahman b. Kasım, (Medine: Mecmeu'l-Melik Fehd, 1995), 4: 510.

⁷⁷ Devadârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Eybek, (736/1336), *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-gurer*, Thk. Muhammed b. Saîd, (İsa el-Babî el-Halebî, 1981), 3: 299.

⁷⁸ ed-Devadârî, *Kenzü'd-dürer*, 3: 299.

⁷⁹ Olayda ismi geçen Raî' b. Malik Uhud savaşında şehit olmuş bir sahabedir. Dolayısıyla burada bir tutarsızlık söz konusudur. Geniş bilgi için bkz: İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe*, 2: 45.

⁸⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 5: 548, 49.

⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3:71.

kırgındı. Benî Mahzûm, Ammâr'ın durumundan dolayı Hz. Osman'a karşı kin besliyordu. Benî Gıffâr ve anlaşmalıları Ebû Zerr'in durumuna üzüldükleri için Hz. Osman'a karşı kin tutuyorlardı. Muhammed b. Ebî Bekir de Talha b. Ubeydullah'ın duruşundan ve Hz. Âişe'nin bazı tepkilerinden istifade etmek suretiyle Benî Temîm kabilesinin desteğini almıştı.⁸² Fakat Medinelilerin asıl kırgınlığı ve büyük hayal kırıklığı mektup meselesinden sonra olmuştu. Muhammed b. Ebî Bekr, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyr ve Hz. Sa'd'ın aralarında olduğu ashâbı toplayıp onlara mektup meselesini anlatmıştı. Bunun üzerine Medine'de Hz. Osman'a karşı neredeyse kırgın olmayan kimse kalmamıştı. Bu olaydan sonra bütün ashâb üzgün ve kırgın bir şekilde evlerine çekilmişti.⁸³

Bilindiği gibi Hz. Osman'a isyan etmek üzere yüzlerce âsi, Mısır, Kûfe ve Basra gibi merkezlerden Medine'ye gelmişlerdi. Muhasara için Medine'ye gelen gruplara Medine'den de katılanlar olmuştu. Aslında bu sırada Medine'de bazı sahabe ileri gelenleri de dâhil olmak üzere halk ile Hz. Osman arasındaki bağlar tamamen kopmuş, bazı sahabe ve çocukları ile Emevî ailesi haricinde diğer ashâb, Hz. Osman'a karşı ya öfkeli ya da küserek tarafsız bir vaziyet almışlardı. Dolayısı ile Medineliler halifeye sahip çıkamamışlardı. Uzun zaman durumun düzelmesi için çaba sarf eden Hz. Ali ise tarafsız bir vaziyet almak zorunda kalmıştı⁸⁴

Muhasara süresince Abdullah b. Vehb b. Zem'a, Abdullah b. Avf, Abdullah b. Abdurrahman b. Avf da Hz. Osman uğruna mücadele etmişlerdi. Hz. Âişe se kardeşi Muhammed'e Hz. Osman'a karşı işlediği hatadan dolayı şöyle beddua etmişti: Allahım! Onun canını Osman'ın canına karşı kısas olarak al. Muhammed b. Ebî Bekr'i Hz. Muviye b. Ebî Süfyân adamlarından Muâviye b. Hüdeyc isminde biri onu öldürüp sonar merkebin karnında yakmıştı. Muhammed b. Ebî Bekr ise bu sırada Hz. Ali'nin Mısır valisiydi.⁸⁵ Bazılarına göre de Muhammed b. Ebî Bekr bu olayda aktif rol almamış ve Hz. Osman'a karşı ısrarcı davranmamıştır. Onunla ilgili anlatılan rivayetlerin bir kısmı batıl ve mesnetsizdir.⁸⁶

Hz. Osman'ın öldürülmesi meselesi sahabeyle arasındaki problemlerin haricinde uzun süren bilinçli ve planlı bir fitnenin neticesi olarak meydana gelmiştir. Zaten olayların devamına bakıldığı zaman meselenin böyle olduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁸⁷ Bir grup Râfîzî, Hz. Ali'nin de Hz. Osman'ın öldürülmesine destek olduğunu iddia etmiştir. Ancak olayın seyrine bir bütün olarak baktığımızda durumun böyle olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁸

Hz. Osman şehit olduğu sırada halk büyük şoka girdi ve üç gruba ayrıldı. Hz. Osman'ın yanında yer alanlar, ona karşı savaşanlar ve tarafsız kalanlar.⁸⁹ Ona karşı savaşanların esasen hiçbir delili yoktu. Tarafsız kalanların delili ise Hz. Peygamber'in şu uyarısıydı:

⁸² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 257-259.

⁸³ Belâzürî, *Ensâb*, 4: 224.

⁸⁴ Belâzürî, *Ensâb*, 4: 224.

⁸⁵ İbn Teymiyye, *Minhâc*, 4: 375.

⁸⁶ el-Elbânî, Muhammed Nasiruddîn, *Mevsua, Merkezu'n-Nu'man li'l-Buhus*, San'a, 2010, 8: 397.

⁸⁷ el-Elbânî, *Mevsua*, 8: 397.

⁸⁸ İbn Teymiyye, *el-Masâil ve'l-ecvibe*, (Kahire: el-Farûku'l-Hadîse, 2004), 82.

⁸⁹ İbn Teymiyye, *Minhâc*, 1: 535.

“Üç fitneden uzak duran kurtulmuştur. Ölümüm, mazlum olarak öldürülen halifenin ölümü ve Deccal'in fitnesi.”⁹⁰

Cemel savaşına öncülük yapan Hz. Âişe, Zübeyr b. Avvâm ve Talha b. Ubeydullah, aslında Hz. Ali'nin Hz. Osman'ın kanıyla bir alakasının olmadığını çok iyi biliyorlardı. Amaçları Hz. Ali'yi suçlamak değildi. Yaşadıkları şok nedeniyle ve yeterince yardımcı olamadıkları için vicdan azabından dolayı hemen katili bulup cezalandırmak istiyorlardı.⁹¹ Hz. Osman vefat edince ertesi gün Hz. Ali'ye biat edildi. Aralarında Talha ve Zübeyr'in bulunduğu Medine halkı da biat etti. Daha sonra Talha ile Zübeyr istemeyerek biat ettiklerini söyleyip Cemel savaşına sebebiyet vermişlerdir.⁹² Meşru halifenin yanında yer alıp durumu soğuk kanlılıkla takip etmeleri gerekirken Talha ile Zübeyr daha çok fevri hareket edip bu savaşta ikisi de şehid olmuşlardır.⁹³

SONUÇ

On iki sene halifelik yapan Hz. Osman 18 Zilhicce 35 tarihinde (17 Haziran 656) seksen küsur yaşında şehit edilmiştir. Hz. Osman'ın katli İslam tarihinin en büyük fitne olayı olarak kayıtlara geçmiş ve Müslümanların bir daha birleşmemek üzere parçalanmalarına sebep olmuştur. Hz. Osman'ı öldüren şahısların kimler olduğu hiçbir zaman tam olarak anlaşılamamıştır. Sahabe öncülerinden hiçbiri doğrudan bu organizasyonda yer almadığı gibi onun öldürülmesine de destek olmamış, plan yapmamış ve razı olmamıştır. Hz. Osman ile araları iyi olmayan sahabe ve sahabe çocukları özellikle onun katli için bir girişimde bulunmamış, aksine ortaya çıkan manzara karşısında asilere karşı tepki gösterdikleri görülmüştür. Ancak olayın bu noktaya varacağına kimse ihtimal vermemiştir.

Hz. Osman'ın şehit edilmesine sebep olanların içinde bazı öncü sahabe ve tabiinin de isimleri zikredilmiştir. Ancak bunlardan bazıları daha muhasara sırasında Hz. Osman'ın şehit edilmemesi için uğraşmış, diğerleri ise olaydan sonar onun katillerinin bulunması için mücadele etmiştir. Dolayısıyla daha çok ideolojik saiklerle isimleri âsîlerle beraber zikredilen bu zatların olayla bağlantıları tespit edilememiştir.

Hz. Osman'ın ve bazı yöneticilerin icraatlarını gerekçe göstererek Mısır, Basra ve Kûfe'den gelen yüzlerce âsî Medine'yi istila etmekten sakınmamış ve halifenin evini muhasara altına almışlardır. Esasen bunların dile getirdikleri problemlerin büyük bir bölümünü Hz. Osman kabul etmiş ve bunların halledilmesi noktasında onlarla anlaşmaya varmıştı. Ancak bu süreçte Mısır'a dönüş yolunda bunlardan bazılarının ele geçirdikleri mahiyeti meçhul bir mektup bahane edilerek, halifenin evinin etrafındaki kuşatma süresi uzatılmış ve yaklaşık 40 günlük bir kuşatmadan sonra, evine girilerek halife hunharca şehit edilmiştir.

Hz. Osman'ın evine girip şehit edilmesine bizzat sebep olanlardan bazılarının sahabe olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Ancak bu zatların hakkında ileri sürülen bir çok iddia şüpheyle karşılanmıştır. Hz. Osman'ın şehadeti olayı sadece sahabeyle aralarındaki problemler kaynaklı olmayıp uzun süren bilinçli ve planlı bir fitnenin neticesi olarak

⁹⁰ İbn Teymiyye, *Beyânu telbisi'l-Cehmiyye fi Te'sisi bideihim'l-kelamiyye*, (Medine: Mecmau'l-Melik Fehd, 1426), 2: 209.

⁹¹ İbn Teymiyye, *Minhâc*, 4: 343.

⁹² İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 31.

⁹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 32.

meydana gelmiştir. Zaten sonardan meydana gelen olaylar bütünüyle bunu desteklemektedir. Bu nedenle Hz. Osman'ın şehit edilmesi, o zamana kadar öne sürülen hiçbir problemleri ortadan kaldırmadığı gibi meseleyi daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Aslında isyancılar da bu durumu anlamış, fakat artık geç kalınmıştır.

Hz. Osman'ın şehit edilmesi olayı tarihçilerin de abartılı değerlendirmesinden dolayı sıra dışı bir durum gibi algılanmıştır. Oysa bu durum yaşanan problemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. “Hz. Osman öldürülmeyi hak etti” demek elbette doğru değildir. Fakat muhtemelen muhaliflere göre görevden ayrılmasını gerektiren bazı sebepler olmuştur. O dönemin şartlarında halifeye görevden el çektirmek mümkün olmadığı için maalesef bu durum, böyle üzücü bir olayın yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855). *Müsnedü'İmâm Ahmed b. Hnbel*. Thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Ahmed b. Hanbel. *Fedâilü's-Sahâbe*. Thk. Vasiyullah Muhammed Abbâs, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1983.

Akbaş, Mehmet. “Ölü Bedenlere Kasdetme Girişimi Olarak İslam Tarihinde İlk Baş Kesme Hadisesinin Ortaya Çıkışı ve Emeviler Döneminde Başları Kesilenler” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/36, (Aralık 2016): 112-127.

Beğavî, Ebû'l-Kasım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzûbân el-Beğavî (ö. 317/929). *Mu'cemu's-Sahâbe*. Thk. Muhammed el-Emîn, Kuveyt: Mektebetü Dari'l-Beyân, 2000.

Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî (ö. 279/892). *Ensâbü'l-eşraf*. Thk. Süheyl Zekkâr - Riyâz Zerkeli, Beyrut: 1996.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). *Tarihu'l-evsat*. Thk. İbrahim Zayid, Haleb: Dâru'l-Vaiy, 1977.

Buhârî. *Tarihu'l-kebîr*. Haydarabd: Daru'l-Maarif'l-Osmaniyye, ts.

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya b. Ahmed b. Muhammed b. Bekr el-Eş'arî el-Malikî el-Endelüsî (ö. 741/1342). *et-Temhîd ve'l-beyân fî makteli eş-şehîd Osman*. Dûha: Daru's-Sekâfe, 1405.

ed-Devadârî, Ebû Bekr b. Abdullah b. Eybek, (ö. 736/336). *Kenzü'd-dürer ve câmiu'l-gurere*. Thk. Muhammed b. Saîd, İsa el-Babî el-Halebî, 1981.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038). *Ma'rifetü's-Sahabe*. Thk. Adil b. Yusuf el-Azâî, Riyad: Daru'l-Vatan, 1998.

el-Elbânî, Muhammed Nasiruddîn. *Mevsuatü'l-Elbâni*. Merkezu'n-Nu'man li'l-Buhus, San'a, 2010.

Hüseyin, Güneş. “Cemel Vakası”, *DerinTarih, Özel Sayı*: 14, Nisan 2019, s. 152-157.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014). *el-Müstedrek*. Thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut: Darülkütübî'l-İlmiyye, 1990.

- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55). *Tarihu Halîfe b. Hayyât*. Thk. Ekrem Ziya el-Umerî, Beyrut: Daru'l-Kalem, 1397.
- İbni Abdurrabih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 328/940). *el-İkidü'l-ferîd*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed Ahmed b. A'sem el-Kûfî el-Ahbârî, (ö.320/922). *Kitabü'l-fütüh*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfî (ö. 571/1176). *Tarihu Dimaşk*. Thk. Amr b. Garame el-Ömerî, Daru'l-Fikr, 1995.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö. 321/933). *el-İştikâk*. Byrut: Daru'l-Cil, 1991.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî (ö. 327/938). *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Daru't-Turasi'l-Arabî, 1952.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-'Absî el-Kûfî (ö. 235/849). *Musannef*. "Kitabu'l-Megâzî", Thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Daru'l-Kible li's-Sekafeti'l-İslâmîye, 2006.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed b. eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233). *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-Sahâbe*. 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbnü'l-Esir. *el Kamil fi't-târîh*. Thk. Ömer Abdüsselam, Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1997.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449). *Takribü't-tehzîb*. Thk. Muhammed Avvâme, Suriye: Daru'r-Raşid, 1986.
- İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hcaer. *Ta'cilü'l-mefaa*. Beyrut: Daru'l-Beşâir, 1996.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064). *Cemheretü nsâbi'l-Arab*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *es-Sikât*, Haydarâbâd: Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr (ö. 774/1372). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986.
- İbn Kesir. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Mektebetü'l-Meârif, ts.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889). *el-Maârif*. Thk. Servet Ukkâşe, İkinci Bası, Kahire: el-Hey'tü'l-Misriyye, 1992.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd (ö. 230/844). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Beyrut: Daru Sadır, 1966.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328). *Minhâcü's-Sünne*. Thk. Muhammed Reşad Salim, Medine: Camiatu'l-İmam Muhammed, 1986.

İbn Teymiyye, *Beyânu telbisi'l-Cehmiyye fî te'sisi bideihimi'l-Kelamiyye*. Medine: Mecmau'l-Melik Fehd, 1426.

İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ*. Thk. Abdurrahman b. Kasım, Medine: Mecmeu'l-Melik Fehd, 1995.

İbn Teymiyye, *el-Mesâil ve'l-ecvibe*. Kahire: el-Farûku'l-Hadîse, 2004.

Mes'udî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'udî el-Hüzelî (ö. 345/956). *Murûcu'z-zeheb*. Thk. Kasım eş-Şumai er-Rufai, Beyrut: 1989.

Muhammed Rızâ. *Usmân b. Affân zû'n-nureyn* (eş-Şamile).

Ömer b. Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medine*, Thk. Fehim Muhammed Şeltût, Cidde: es-Seyyîd Habîb Mahmud Ahsmed, 1399.

Sırma, İhsan Süreyya. *Müslümanların Tarihi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.

Taberi, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923). *Târîhu'r-Rûsul ve'l-Müluk*. Beyrut: Daru't-Turas, 1387.

et-Temîmî, Ebü'l-Arab, Muhammed b. Ahmed b. Temîm et-Temîmî (ö. 333/945). *Kitabü'l-Mihan*. Thk. Ömer Süleymân el-Ukaylî, Riyad: Daru'l-Ulûm, 1984.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229). *Mu'cem el-büldân*. Beyrut: Daru Sadır, 1995.

Yardım, Ali. "Cehcah el-Gıfârî", İstanbul: *DİA*, 1993, 7: 224.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî (ö. 748/1348). *Târîhu'l-İslam*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-Arabî, 1993.